

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-8-84-9>

УДК 746.3(477)

Варивончик А.В.¹

Київський університет імені Бориса Грінченка

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ТКАЦТВА, КИЛИМАРСТВА В ХУДОЖНІХ ПРОМИСЛАХ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена особливостям розвитку сучасного стану мистецтва ткацтва в контексті художніх промислів України. Дослідження ґрунтується на використанні архівних матеріалів та спостережень культурологічного, історичного та мистецтвознавчого аналізу. Мета статті є висвітлення малодослідженої проблеми, яка пов'язана із діяльністю традиційних народних мистецтв і обставин розвитку та відстеження історичної еволюції Укрхудожпрому. Актуальність означеної проблеми обусловлена потребою збереження української автентичності, дослідження та висвітлення особливостей створення сучасних виробів з напрямку художніх промислів, таких як художнє ткацтво, яке є найдревнішим різновидом народної творчості. Проаналізовано методи фарбування ниток, пряжі та тканин рослинного та тваринного походження з минулих років до сьогодення.

Ключові слова: художні промисли, ткацтво, артіль, виробництво, майстер, барвники, Укрхудожпром.

Varyvonchik Anastasia
Borys Grinchenko Kyiv University

CURRENT STATE AND TRENDS OF WEAVING, CARPETRY IN THE ART INDUSTRIES OF UKRAINE

Summary. The article is devoted to the peculiarities of the development of the current state of the art of weaving in the context of arts and crafts of Ukraine. The research is based on the use of archival materials and observations of culturological, historical and art analysis. The purpose of the article is to clarify a little-studied problem related to the activities of traditional folk arts and the circumstances of development and tracking the historical evolution of Ukrhudozhprom. The urgency of this problem is due to the need to preserve Ukrainian authenticity, research and elucidation of the peculiarities of creating modern products in the field of arts and crafts, such as artistic weaving, which is the most ancient variety of folk art. The 90s of the twentieth century were marked by a decline in powerful and small weaving industries, which gradually ceased to operate, unable to compete in the economic market. This was due to the lack of raw materials and low demand for products. After the collapse of the USSR as a result of the national economic crisis in Ukraine, there was a reduction in industries that worked in the specialty – arts and crafts. In general, artistic production based on folk art has not disappeared – only returned to its original forms – crafts (family, artillery and individual). There were also qualitative losses, but there are also positive trends of a new level. Today the acute problem in the field of woven production of our state is the loss of raw materials, the cessation of cultivation and cultivation of flax, hemp, breeding fine-wool sheep in agriculture. Earlier, the state supported flax growers with subsidies. With the development of the chemical industry in weaving, as well as in carpet weaving, the technology of using natural dyes was lost, which was in abundance in folk recipes. In the last century, hundreds of industries perished, thousands of professional craftsmen were left without earnings. The historical centers of folk (craft) and professional arts and crafts have disappeared from the ethnographic and art history map of our independent state.

Keywords: arts and crafts, weaving, artel, production, master, dyes, Ukrhudozhprom.

Постановка проблеми. Традиційне народне мистецтво в житті людини бере початок з давніх часів. Такий різновид як ткацтво на території України займало лідуючу позицію. З часів кам'яного віку люди полювали займались збиральництвом. Використовували шкіру вбитих тварин, прикриваючись у холодну пору року. В подальші наступні епохи населення збільшувалось, підвищуючи мисливську ефективність, одночасно відбувається перехід до більш дієвих, активних форм освоєння природи, після «збиральництва» настає «виробництво»: люди приручають, одомашнюють диких тварин, вирощують корисні рослини та злаки, зокрема коноплі, льон, бавовник, що придатні для виготовлення ниток, виникнення тканин, які потім зшивали та вишивали.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Про традиційне народне мистецтво ткацтва писали С. Колос «Українська тканина» (1928), Н. Лебедева «Прядение и ткачество» (1956), С. Сидорович «Художня тканина західних областей УРСР» (1979), О. Никорак «Українська народна тканина XIX–XX ст. (2004), А. Карась «Історія Кролівецького ткацтва» (2013) та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У публікаціях за даною тематикою йдеться про особливості образної структури, майстерність творців, традиції тощо. Проте можна сказати, що мало хто з-поміж науковців-авторів, у назвах праць де міститься термінологія «промисел», «промисловість», – звертає свою увагу на промисловий, виробничий аспект твор-

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4455-1109>

чості українського народу, хоча згадані промислами, здавна називаються художніми.

Мета даної статті – висвітлити важливу і малодосліджену проблему, яка пов'язана із діяльністю традиційних народних мистецтв еволюції Укрхудожпром – підприємства, які виготовляли та продукували унікальні вироби української художньої промисловості до яких входило ткацтво і килимарство.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо з історії ткацтва було найпершою галуззю суспільного виробництва. Привертаючи увагу на велику кількість збірок дослідників, мистецтвознавців, етнографів та істориків можемо підтвердити, що майстри під час, коли не було посівних робіт, виробляли речі вбрання та побуту на дому. Для плідної організації працівників-надомників створювались «артілі». Кожен регіон України виконував авторський матеріал (тканину) для будь яких видів постільної білизни та декоративного оздоблення домівки. Крім льону, конопель та вовняної пряжі, застосовували і нетрадиційну сировину: паперові пряжі та бавовняні, а на Західній Україні – сріблясті, металеві нитки – сухозлітку (оманлива, ілюзорна розкіш). Традиційні місцеві орнаменти рослинного та геометричного походження одночасно використовували у значних виробках кустарних осередків, земських промислових школах та майстернях. «Відомими центрами художнього ткацтва в системі «Укрхудожпром» були: м. Кролевець Сумської області, смт Дігтярі (фабрика художніх виробів імені Восьмого березня), с. Нова Басань на Чернігівщині, м. Богуслав (фабрика «Перемога»), м. Переяслав-Хмельницький (фабрика імені Б. Хмельницького), с. Обуховичі Київської області, які виготовляли: рушники, декоративні тканини, скатерті, ковдри тощо» [10, с. 162]. В артілях держави початок ХХ століття відзначився капітальним будівництвом, розширенням площі майстерень та механізованих цехів. Значна кількість робітників працювала майстрами-надомниками. Одержуючи сировину і замовлення, майстрині в основному ткали у себе вдома на своїх особистих станках-верстатах. З часом виробництва відкривали цехи, куди переводили майстринь-ткаль, а на дому продовжували працювати майстри з наближених сіл [3, с. 7]. «У 30-тих роках ХХ століття, для збільшення кількості виробів і полегшення праці Центрального управління впроваджує до стандартів «еталонні зразки» виробів. Таким чином, розпочиналась індустріалізація ткацького виробництва: налагодження масового виготовлення на основі автоматизації та механізації виробничих процесів уніфікованих, ідентичних виробів» [3, с. 7].

«Після Другої світової війни у виробництві були запуснені механізовані ткацькі машини, на яких ткалі-майстрині виконували тематичні рушники-панно, присвячені річницям перемоги над Німеччиною, з'їздам КПРС, згодом – героям-космонавтам» [3, с. 8].

Протягом 70–80-их років ХХ ст. ткацька промисловість виконувала проекти за малюнками художників-професіоналів, дотримуючись традицій українського народу. Асортимент виробів фабрик був різноплановий: декоративні рушники, скатерки, серветки, порт'єри, ковдри, килимки,

а також речі жіночого, дитячого, вбрання – спідниці, фартушки, сукні [3, с. 8]. Вироби з взірцями та різноманітними орнаментами, одержували високі оцінки на багатьох виставках всесоюзного й міжнародного значення.

90-ті роки ХХ століття позначились спадом потужних і невеликих ткацьких виробництв, які поступово припинили працеспроможність не витримуючи конкуренції на економічному ринку. Вплинуло на це, брак сировинної бази та низький попит на продукцію. Після розпаду СРСР наслідком загальнодержавної економічної кризи на Україні, відбулось скорочення виробництв, що працювали за фахом – художні промисли. Загалом, художнє виробництво, засноване на народній творчості, не зникло – лише повернулось до своїх первісних форм – промислів (сімейних, артільних та індивідуальних). Не обійшлося і без якісних втрат, але й спостерігаються позитивні тенденції нового рівня.

На сьогоднішній день гостра проблема в галузі тканого виробництва нашої держави є втрата сировинної бази, припинення вирощування та культивування льону, конопель, розведення тонкорунних овець в сільському господарстві. Як зазначає депутатка Житомирської обласної ради Ірина Костюшко: «Якби держава підтримувала дотаціями льонарів, вони б і досі вирощували льон. На відміну від інших культур, таких як рапс або соняшник, він не виснажує ґрунти. Проте держава немає далекосяжної політики й стратегії в цій галузі, і ми вимушені відроджувати льонарство з руїн. Льон – той товар, який високо цінується на європейських і світових ринках. У 90-х роках ХХ ст. майже 80% усієї продукції льонарства йшло на експорт, при нинішніх цінах – це десятки мільйонів доларів валютної виручки щороку» [8].

Пані І. Костюшко, наголошує, що «у 2016 році в Україні було посіяно лише 1360 га. льону довгунця, та щоб запустити вирощування льону, потрібні переробні виробництва. В 60–80-х роках ХХ століття в Україні було приблизно 55 заводів, а зараз немає жодного підприємства, яке б на промислому рівні переробляло цю культуру» [8].

Іншим, суттєвим питанням є не якісна сировина, як зазначає українська художниця, Ольга Пілюгіна, якісну вовну на Україну завозять з Нової Зеландії. Ця вона, охайна, якісна і коштовна, а наша пряжа, українська – часто жестка з колючими реп'яками. В минулі роки у Решетилівці була відома по всій Україні, особлива порода тонкорунних овець, яку не вберегли і її вже не існує [4].

З розвитком хімічної промисловості у ткацтві, як і в килимарстві, втрачено технології використання природних барвників, яких у народній рецептурі була велика кількість. На теренах України зростає приблизно сімдесят видів рослин, які в давнину використовували як барвники. Поодиноці вони дають не багато кольорових відтінків, а в застосуванні комбінацій значно більше. Також використання протрави надавало нашим працівникам приблизно вісімсот відтінків кольорового спектру. Барвники природного походження здобували з усієї рослини: кореня, стебла, кори, з підкорових волокон, листя, пагонів, квітів і звичайно з плодів – всі ці частини рослини давали як головний колір так і різноманітні відтінки

кольорів. На відтінок кольору впливали різноманітні умови: сезон, час (ранок, вечір) заготовки, кліматичні, геологічні, ґрунтові умови, місць знаходження, вік рослин та погода під час зборок і заготовлення рослини [5].

У ХІХ столітті, наприклад, майстрині фарбували нитки льону, конопель, вовни ручного виробництва. Головне, що нитки, які застосовували в ткани, килимарстві та вишивці виготовляли якісними і добре вичесаними. Наступним кроком у їх виготовленні було вибілення, фарбування та натирання жиром або воском. Походження фарбування ниток різними кольорами було суто природним. Застосовували в барвники – кору жостеру, дуба, дикої яблуні, осики, чорної бузини, барбарису, ялини, ялівцю, сосни, ясену, горобини, вільхи, ліщини, берези, черемхи, ці рослини та їх коріння збирали весною. Також використовували листя, коріння, плоди рослин, ягоди, квіти, цибулиння. Як приклад, ягоди бузини – давали сірий колір та його відтінки, яскравий жовтий колір здобували завдяки зеленим горіхам ліщини. «Рудий отримували, зібравши у вулику рідину, що виробляють бджоли, аби вулик мити. Червона фарба – це сік із яєць черви. Ці черви водились тільки на вівцях і відкладали свої темнокоричоні яйця у оці вівці» [1, с. 12].

Як зазначає науковець-дослідник Надія Денисюк: «Нитки для вишивання змочували гарячою водою з розчином луґу, отриманого від спаленої соломи гречки. В результаті нитки набували світлого вохристого кольору, його називали «пшеничним». Закріплювали колір ниток запліканням в житньому тісті, таким чином нитки не втрачали забарвлення протягом десятиліть. Нитки для вибілювання залили в діжках – «зільніцях». У діжки складали нитки, намотані в півмітки, пересипали попелом із спалених дров і заливали окропом. Луґова вода поступово вибілювала нитки, потім їх прали й висушували на сонці або на морозі. Такими нитками вишивали, часто комбінуючи із сірими, небіленими, що мали зеленуватий відтінок» [1, с. 13].

«Барвником тваринного походження в Україні був червець, личинки комахи-шкідника родини неповнокрилих, що водились на корінні суниця, за назвою якого навіть називається місяць червень, коли його заготовлювали. Він давав яскравий червоно-карміновий насичений колір, що не вигорав на сонці і не вилинював при пранні. Наскільки цінувався цей колір, можна побачити з того, що одна ложка червця заміняла усі види повинностей з селянського господарства за часи Речі Посполитої» [5].

Закріплювали барвники на пряжі, нитках та тканинах застосовуючи методи хімічного протравлювання: з залізним купоросом, мідним купоросом, сіллю або природного: з оцетом, березовим попільом, розсілом квашеної капуста мурашиново-кислотою. Рецептура використання протравлювачів залежала від місцевих традицій. Відомо, що існували протравлення такими варіантами. Перший, коли протравлена пряжа або тканина фарбується в бажаному барвнику, – попереднє. Другий, коли в розчин протравлювача занурюється вже пофарбована тканина або нитки, має назву – наступне. Третій, коли частиною розчину барвника є протравлювач має назву – одночасне протравлення.

Суміш коріння підмаренника і болотного багна пропорційно змішували і одночасно протравлювали з мідним купоросом, такій розчин давав яскравий червоно-коричневий кольоровий відтінок. Червоно-пурпурний колір отримували завдяки відвару коренів підмаренника північного поєднуючи з висушеними квітками череди і невеликою кількістю плодів бузини чорного кольору, протравлювачем слугував настой з попелу берези [5].

Застосовували і інше фарбування (повторне), коли тканий матеріал, профарбовали барвниками в один колір, а перфарбовували іншими, зазвичай темними. Так, жовту тканину могли фарбувати у відварах листків берези з галуном вторинно надавали колір у відварі материнки з застосуванням сілі. Таким чином отримували фіолетово-червоний колір, що був неможливим при застосуванні будь яких інших барвників рослиного походження [5].

На жаль, на сьогоднішній день у хімічній промисловості України майже відсутні підприємства з виготовлення барвників. Виключенням до 2018 року був ТОВ «Рубіжанський Барвник», якій здійснював свою діяльність на базі виробничого комплексу колишнього ВАТ «Краситель». Завод розташований у Луганській області, м. Рубіжне. Заснований у 1915 році товариством «Русская Краска», «у 40-х рр. ХХ ст. виробляв барвники 14 марок, у тому числі 9 кубових (органічні барвники, нерозчинні в воді). Відомо, що OpenMarket (ДП «СЕТАМ» Міністерства юстиції України) виставили на торги нерухомість заводу «Рубіжанський барвник» за 23,7 млн гривень» [11].

Зазначається, що «у 90-ті роки він випускав 60% продукції анілінофарбової галузі хімічної промисловості колишнього СРСР при обороті \$250 млн. на рік. Підприємство мало можливість випускати: синтетичні органічні барвники – до 40 000 т/рік; напівпродукти для виробництва барвників і продукції тонкого органічного синтезу – до 106 000 т/рік; текстильно-допоміжні і поверхнево-активні речовини – до 3 900 т/рік; хімікати для полімерних матеріалів – до 1 250 т/рік; пластичні маси і синтетичні смоли – до 50 000 т/рік; пластифікатори – до 25 000 т / рік; інші хімікати і напівпродукти – до 10 000 т/рік» [11].

Також, в Україні на даний час відсутні державні підприємства ткацького виробництва. Якщо раніше конструкція ткацького верстату вдосконалювалася, забезпечуючи його міцність, жорсткість, стійкість та відчутність будь якого хитання та коливання окремих деталей, що суттєво позначалися на якості процесу ткання і виготовлення тканин, то зараз важко знайти майстра, який переймається цим питанням. Втрачено основні закономірності та напрями удосконалення конструкцій побутових ткацьких верстатів, зникли технології і техніки стародавніх переборів ниток. На Поліссі вже втрачені тканини з «серпанковим» розрідженням, які застосовували для виконання головного убору для жінок – намітку [7, с. 13].

На щастя, громадськість не стоїть осторонь. На Івано-Франківщині, в місті Коломия, на Косівському художньо-виробничому комбінаті відроджують відоме в давнину, як покутське ткання з його місцевими традиціями та регіональними особливостями. На підприємстві створюють серветки, ліжни-

ки з різноманітними взірцями, накидки на крісла, крайки, рушники, скатертини [7, с. 13].

Майстри-художники Львівської національної академії мистецтв у 1996 році, підняли питання занепаду килимарського осередку в с. Глиняни Золочевського району Львівської області, де понад століття виготовляли художні тканини і килими. Власними зусиллями почали відновлювати та модернізувати ці та інші народні промисли. «10 років, як ми здобули Незалежність, і не можна дивитися без жалю та занепокоєння на ті руйнівні процеси, які ідуть не лише в царині духу, а й матеріальної культури, культури духовної» – заявили З. Шульга, і разом з З. Семак та В. Гуменюк (художники Львівської академії мистецтв) запропонували довгострокову програму відродження традиційних народних мистецтв «Екологічний ракурс» [9].

З 2006 року на Полтавщині існує Решетилівська майстерня, де відтворюють роботи стародавніх народних і художніх промислів. В колективі «Соломія», відроджують старовинні килими та гобелени, створюють нові зразки за традиціями ручної техніки виконання. Це виробництво є одним з небагатьох в Україні що продукують килими переважно великого, нестандартного розміру. Твори решетилівських майстринь прикрашають урядові установи: Адміністрацію Президента України, Верховну Раду України, Український Дім в Києві та музеї. Працівники майстерні розробляють різноманітні художні витвори для замовників, як на експорт так і для українців, тим самим збагачуючи та поповнюючи колекції приватних колекціонерів народної творчості [6].

Під керівництвом Сергія Колінченка Решетилівська майстерня «Соломія» виходить на новий сучасний рівень розвитку у справі збереження автентичності української культури. У майстерні окрім ткацького і килимарського цехів є ручна та машина вишивки, при якому працює комп'ютерний цех, де вишивальні автомати завдяки комп'ютерній програмі вишивають візерунок на тканині.

В майстернях працюють художники які створюють килимові вироби різноманітних розмірів, затратність ниток-пряжі, кольорову гаму і майстрині які їх виконують. Переважно робітниця виконують гобелени, сувенірні налавники, девендеки та продукцію, що користується попитом і за замовленням. Для збереження народних традицій працівники майстерні з заохоченням розробляють проект «Зберігаємо традиції – створюємо майбутнє», наприкінці якого буде відкрито «Навчально-Творчий Центр Художніх промислів» [2].

Він буде існувати на базі Майстерні колективу художніх промислів «Соломія», де планують побудувати майданчики для бажаючих засвоїти теоретично та практично секрети килимарства, та під керівництвом відомих решетилівських майстрів отримати досвід у виконанні художніх переплетень та взірців на тканині. Майстерня «Соломія» заохочує небайдужих до народного мистецтва, пропонуючи розміщати експонати та вироби молодим майстрам Полтавщини – безкоштовно, а також реалізовувати свої твори. Виконавці мають змогу проводити майстер-класи відвідувачам-туристам, таким чином популяризуючи художні промисли. Адміністрація Центру мають наміри, щоб включити «Соломію» до туристичних маршрутів України. Для досягнення мети підприємець Сергій Колінченко заохочує не байдужих меценатів, прихильників народної творчості для реалізації проекту, збереження унікального народного мистецтва врятувавши його від занепаду і зникнення. В сучасному світі на Україні залишилось невелика кількість килимарів і головною проблемою залишається – зникнення попиту на ткацькі і килимарські вироби та якісна передача традицій [2]. На даний час у Решетилівці існує декілька осередків ручного килимарства. На Полтавщині найбільш відомі – майстерня родини Пілюгіних, що працює надому, раніше згадана майстерня «Соломія» та художнє училище яке навчає студентів майстерності килимарства.

Висновки і пропозиції. Отже, звертаючи увагу на подальший розвиток народних художніх промислів в XXI столітті можемо зазначити, що в минулому столітті втрачено сотні виробництв, тисячі професійних майстрів-творців. З етнографічно-мистецтвознавчої карти нашої незалежної держави зникли історичні осередки народних (ремісничих) і професійних художніх промислів – підприємств з унікальними механізованими обладнаннями, технологічними прийомами, що надавали для ускорення виробничого процесу і високообдарованими творцями, художниками, конструкторами. В нелегкі умови нашого часу, майстри з декоративно-прикладного мистецтва, такого як ткацтво, продовжують працювати в Україні створюючи вироби повсякденного вжитку. Про що свідчать художні і творчі вироби майстрів, які викладають у потужних навчальних центрах, школах, середніх і вищих закладів, беручи участь у місцевих, регіональних Всеукраїнських та міжнародних виставках, тим самим талановито, плідно, виразно продовжують збагачувати українські традиції народного мистецтва.

Список літератури:

1. Денисюк Н. Праукраїнська цивілізація. Київ : Слово, 1999. 125 с.
2. Збереження стародавніх традицій. URL: <https://biggggidea.com/project/zberzhennya-starodavnih-traditsij/> (дата звернення: 25.07.2020).
3. «І на тім рушникові...»: до 90-річчя заснування Кралецької фабрики художнього ткацтва : іст.-бібліограф. нарис / Сум. обл. унів. наук. б-ка; уклад. Г.М. Романенко. Суми, 2012. 13 с.
4. Пілюгіна О. Ольга Пілюгіна. URL: <http://gobelen.in.ua/> (дата звернення: 15.06.2020).
5. Природні барвники. URL: <https://katrulyska.livejournal.com/158901.html> (дата звернення: 18.04.2020).
6. Решетилівка. Відновлення килимарства. URL: <https://ukrainer.net/kylymarstvo/> (дата звернення: 18.02.2020).
7. Тишук М. Генезис конструкцій ручних ткацьких верстатів (до питання аналізу). *Дослідження з історії техніки* : збір. наук. пр. НТУУ «КПІ». Київ. 2013. Вип. 18. С. 11–14.
8. Худицький В. «Давальницька» промисловість. Доки в Україні не почнуть вирощувати льон, не відновлять ткацтво та льнопереробні заводи – про легку промисловість можна й не згадувати. URL: https://dt.ua/business/davalnickska-promislovist-doki-v-ukrayini-ne-pochnut-viroschuvati-lon-ne-vidnovlyat-tkactvo-ta-lonopererobnizavodi-pro-legku-promislovist-mozhna-y-ne-zgaduhati-240467_.html (дата звернення: 18.05.2020).

9. Художні промисли України: [альбом] / Н. Киселева, Т. Кара-Васильєва, Т. Придатко. Київ : Мистецтво, 1979. 253 с.: іл.
10. Художні промисли в сучасній Україні як складова української культури. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11248/> (дата звернення: 18.07.2020).
11. OpenMarket продає хімзавод на Луганщині за 23,7 млн грн. «Рубіжанський барвник» побудований у 1915. URL: <https://mind.ua/news/20189261-openmarket-prodae-himzavod-na-luganshchini-za-237-mln-grn> (дата звернення: 24.06.2020).

References:

1. Denisyuk, N. (1999). Proto-Ukrainian civilization. Kyiv: Slovo. 125 p.
2. Preservation of ancient traditions. URL: <https://bigggidea.com/project/zberezhennya-starodavih-traditsij/> (access date: 25.07.2020).
3. "And on that towel...": to the 90th anniversary of the founding of the Krolevets factory of artistic weaving: historical bibliographer. sketch / Sum. reg. univ. Science. b-ka; structure. Romanenko G.M. (2012). Sumy, 13 p.
4. Pilyugina O. Olga Pilyugina. URL: <http://gobelen.in.ua/> (access date: 15.06.2020).
5. Natural dyes. URL: <https://katrulyska.livejournal.com/158901.html> (access date: 18.04.2020).
6. Lattice. Restoration of carpet weaving. URL: <https://ukrainer.net/kylymarstvo/> (access date: 18.02.2020).
7. Tyschuk, M. (2013). Genesis of designs of manual looms (to the question of analysis). *Research on the history of technology: a collection*. Science. NTUU Ave. "KPI". Kiev. Vol. 18. P. 11–14.
8. Khudytsky V. "Giving" industry. Until flax is grown in Ukraine, weaving and flax processing plants are resumed – light industry can be left untouched. URL: https://dt.ua/business/davalnicka-promislovist-doki-v-ukrayini-ne-pochnut-viroschuvati-lon-ne-vidnovlyat-tkactvo-ta-lonopererobni-zavodi-pro-legku-promislovist-mozhna-y-ne-zgaduvati-240467_.html (access date: 18.05.2020).
9. Art crafts of Ukraine: [album] / N. Kiseleva, T. Kara-Vasileva, T. Prydatko. Kyiv: Art, 1979. 253 p.: ill.
10. Arts and crafts in modern Ukraine as a component of Ukrainian culture. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11248/> (access date: 18.07.2020).
11. OpenMarket sells a chemical plant in Luhansk region for UAH 23.7 million. "Rubizhansky dye" was built in 1915. URL: <https://mind.ua/news/20189261-openmarket-prodae-himzavod-na-luganshchini-za-237-mln-grn> (access date: 24.06.2020).